

Աշխարհագրություն

УДК 502/504(262.81)

ՀՀ ՏԱՐԱԾՔԻ ԳԵՈԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿԻ
ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆԸ

Գ. Փ. ԱԼԵԿՍԱՆՅԱՆ*

ԵՊՀ սերվիսի ամբիոն, Հայաստան

Հոդվածում աշխատագրական տեսանկյունից ներկայացվում, վերլուծվում, մեկնաբանվում և գնահատվում է ՀՀ տարածքի բնօգտագործման հետևանքով ստեղծված գեոէկոլոգիական իրավիճակը՝ մեթոդաբանական հիմք ընդունելով տարածքային սիներգետիկ էֆեկտը և տարածքի էկոլոգատնտեսական հավասարակշռության հայեցակարգը: Ներկայացվում է նաև գեոէկոլոգիական իրավիճակի առաջացման պատճառահետևանքային կապերը և տարածքային պատկերը:

Keywords: geo-ecological situation of the territory of the RA, geo-ecology, nature use, environmental and economic factors, regional environmental politics.

Խնդրի դրվածքը: ՀՀ տարածքը, բնակեցված լինելով դեռևս վաղ ժամանակներից, ենթարկվել է զգալի մարդածին փոփոխությունների՝ պայմանավորված ոչ ռացիոնալ բնօգտագործմամբ: Ընդ որում, հաշվի առնելով, որ բնօգտագործումը որոշակիորեն կողմնորոշում է տվյալ տարածքի կառավարման ուղղություններն և առանձնահատկությունները և ազդում է տարածքային կառավարման առաջնահերթությունները որոշելու վրա, հետևաբար ՀՀ տարածքի բնօգտագործման, արդյունավետ կառավարման և հետևանքների վերացմանն ուղղված քայլերը դառնում են հրատապ, մասնավորապես ՀՀ տարածքի ռեզիոնալ էկոլոգիական քաղաքականության առաջնահերթությունները որոշելու համար:

Աշխատանքի մեթոդաբանական հիմքը: Ցանկացած բնօգտագործում հանգեցնում է տարածքի վրա մարդածին ծանրաբեռնվածության (ՄԾ) առաջացման: Վերջինս մեկնաբանվում է որպես “բնական միջավայրի առանձին բաղադրիչների կամ ամբողջ լանդշաֆտի վրա (երկրահամակարգ) անմիջական կամ միջնորդավորված մարդածին ներգործության աստիճան”: Արդյունքում ձևավորվում է տվյալ տարածքի գեոէկոլոգիական վիճակը, որ սահմանվում է որպես “տարբեր (ինչպես բարենպաստ, այնպես էլ անբարենպաստ) գործոնների ու պայմանների համադրություն, որոնք տվյալ տարածքում ստեղծում են բարենպաստության աստիճանը բնութագրող որոշակի էկոլոգիական իրադրություն” [1]: Այն այլ կերպ անվանվում է գեոէկոլոգիական հիմնախնդիր, այսինքն՝ “էկոլոգիապես բարենպաստ երևույթ է, որը ծագել է շրջակա միջավայրի փոփոխություն կամ խախտում առաջացնող մարդածին ներգործության

* E-mail: goraleksanyan@ysu.am

հետևանքով” [2]: Այս ամբողջությունն էլ, ըստ էության, ներկայացնում է տվյալ տարածքի գեոէկոլոգիական գնահատականը, այսինքն՝ բնալանդշափտային համալիրի բնական պայմանների պիտանելիության աստիճանի որոշումը մարդու բնակվելու կամ որևէ տեսակի տնտեսական գործունեությանը զբաղվելու համար: Տարածքի գեոէկոլոգիական գնահատականը ներառում է նաև բնական և բնամարդածին լանդշափտների գնահատումը մարդու էկոլոգիական պահանջների տեսանկյունից: Նշված քայլերի ամբողջությունն էլ ներկայացնում է տվյալ տարածքի աշխարհագրական գեոէկոլոգիական վերլուծությունը, որը ենթադրում է ցանկացած մակարդակի տարածքների (երկրահամակարգերի) համալիր աշխարհագրական ուսումնասիրություն՝ շեշտադրելով բնության հատկությունների և նրանց մարդածին փոփոխությունների վրա: Վերջինս գնահատելու համար, որպես մեթոդաբանական հիմք, աշխատանքում օգտագործվել են տարածքային սիներգետիկ էֆեկտի (SUE) [3] և տարածքի էկոլոգատնտեսական հավասարակշռության հայեցակարգը (SESՀ) [4, 5]: SESՀ-ն ենթադրում է տարածքի ՄԾ որոշում ըստ՝ էկոլոգատնտեսական լարվածության բացարձակ և հարաբերական գործակիցների՝ արտահայտված հողահանդակների օգտագործման տեսակներով [6, 7] (փոքր գործակիցներին համապատասխանում է էկոլոգատնտեսական ցածր լարվածություն) և ՀՀ տարածքի օգտագործման երկրորդային հիմնական գեոէկոլոգիական հետևանքների [6, 8]՝ հողերի էրոզացվածությունը, օդային ավազանի աղտոտվածությունը (արտանետված նյութերի ծավալ), հողերի դեգրադացվածության վիճակը (թափոնների քանակ), ջրային ռեսուրսների աղտոտվածության վիճակը (թույլ, միջին և ուժեղ աղտոտված) որակական գնահատականներով, որոնց ընտրությունը կախված է տվյալ գիտահետազոտական աշխատանքի նպատակից և այդ տարածքի օգտագործմամբ առաջացած գործոնների առաջնայնությունից:

Քանի որ բնական, այդ թվում և հողային ռեսուրսների կառավարումը կատարվում է վարչատարածքային միավորների շրջանակներում, դրանք դիտարկվում են որպես էկոլոգատնտեսական վիճակի գնահատման օբյեկտներ: Տարածքների վրա ՄԾ աստիճանը որոշելու համար կիրառվում են փորձագիտական գնահատման բալերը: Տարածքի յուրաքանչյուր տեսակը ստանում է համապատասխան բալ, որից հետո դրանք միավորվում են համասեռ խմբերի մեջ՝ նվազագույնից մինչև առավելագույն ՄԾ: Տարածքի օգտագործման որոշակի տեսակին համապատասխանում է տարածքի վրա մարդածին ներգործության որոշակի աստիճան: Կախված տարածքի վրա ՄԾ աստիճանից՝ առանձնացվում են դրանց օգտագործման հետևյալ տեսակները [4].

1) չօգտագործվող կամ գլխավորապես բնական տեսքով օգտագործվող տարածքներ (բնապահպանական, բնառեկրեացիոն, անտառները);

2) համեմատաբար թույլ փոփոխվածությամբ գյուղատնտեսական տարածքներ (խոտհարքներ, արոտավայրեր, բազմամյա տնկարկներ);

3) համեմատաբար ուժեղ փոփոխվածությամբ գյուղատնտեսական տարածքներ (վարելահող, ոռոգվող տարածքներ);

4) կառուցապատված տարածքներ (բնակավայրերի, արդյունաբերական, տրանսպորտի, ջրատեխնիկական կառուցներ):

Տարածքների խմբավորումն ըստ ՄԾ աստիճանի, թույլ է տալիս գնահատել տարածքների մարդածին ձևափոխվածությունը համադրելի ցուցանիշներով: Դրանցից են տարածքի էկոլոգատնտեսական վիճակի լարվածության բացարձակ (Q_p) և հարաբերական (Q_n) գործակիցները, որտեղ՝ $Q_p = \text{ՄԾ6} / \text{ՄԾ1}$, $Q_n = (\text{ՄԾ4} + \text{ՄԾ5} + \text{ՄԾ6}) / (\text{ՄԾ1} + \text{ՄԾ2} + \text{ՄԾ3})$, Q_p -ն ուժեղ փոփոխված տարածք-

ների մակերեսների հարաբերությունն է թույլ փոփոխված տարածքերի մակերեսներին: Այս գործակիցը, որը ստացվում է իրար նկատմամբ ծայրահեղ մեծություններ ունեցող ցուցանիշների հարաբերությամբ, պետք է իր վրա ուշադրություն հրավիրի ուժեղ մարդածին ներգործությունը հավասարակշռելու նպատակով, որպեսզի պահպանվի տվյալ երկրահամակարգի ինքնավերականգնման ներուժը և ստեղծվի արգելոցների և արգելավայրերի համապատասխան մակարդակ: Ինչքան շատ են դրանք, այնքան փոքր է Q_p -ն և բարենպաստ է շրջակա միջավայրի որակը: Տարածքի էկոլոգատնտեսական վիճակն ավելի ամբողջական ձևով բնութագրվում է Q_h -ով, որը ներառում է դիտարկվող ամբողջ տարածքը: Վիճակի լարվածության թուլացումը փոքրացնում է գործակիցների արժեքը՝ Q_h -ն 1,0-ին մոտենալու դեպքում տարածքի էկոլոգատնտեսական վիճակի լարվածությունը հավասարակշռվում է ըստ մարդածին ծանրաբեռնվածության աստիճանի և բնության կայունության ներուժի (աղյ. 1):

Աղյուսակ 1

Տարածքների դասակարգումն ըստ մարդածին ծանրաբեռնվածության աստիճանի [4]

ՄԾ աստիճանը	Բալ	Հոդօգտագործման տեսակները
Ամենաբարձր	6	արդյունաբերական, տրանսպորտի, բնակավայրերի, ենթակառուցվածքների, ջրատեխնիկական կառույցների
Շատ բարձր	5	վարելահողեր
Բարձր	4	խոտհարքներ և արտավայրեր
Միջին	3	բազմամյա տնկարկներ, ռեկերացիոն տարածքներ (ազգային պարկեր, առողջարարական, հանգստի, բնական և պատմական հուշարձաններ)
Ցածր	2	անտառային, ջրային (զետեր, լճեր)
Շատ ցածր	1	բնապահպանական (արգելոցներ, արգելավայրեր) և չօգտագործվող տարածքներ

Հետազոտության արդյունքները: Գնահատումը կատարվում է նախ՝ ամբողջ ՀՀ տարածքի համար, այնուհետև՝ այդ գործակիցների տարածքային տարբերությունները ներկայացնելու համար՝ նաև ՀՀ մարզերում:

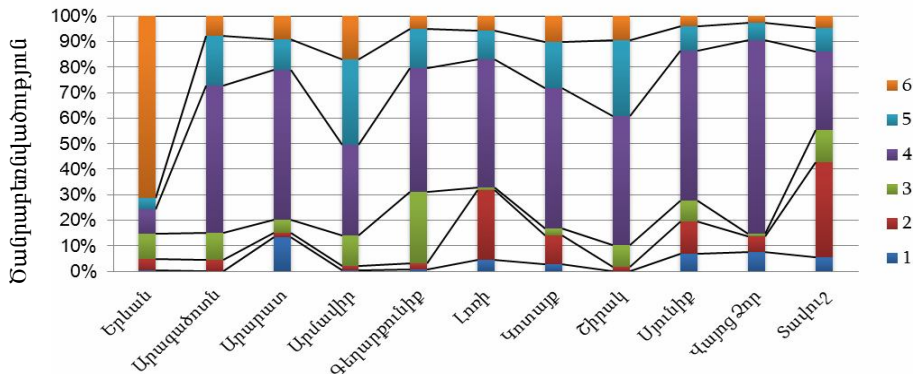
Աշխատանքում նշված մեթոդաբանության համաձայն՝ կատարված հաշվարկի արդյունքները բերված են աղյ. 2:

Աղյուսակ 2

ՀՀ տարածքի վրա ընդհանուր մարդածին ծանրաբեռնվածությունը ըստ էկոլոգատնտեսական լարվածության գործակիցների

Տարածքային միավոր	Q_p	Q_h
ՀՀ	2,51	2,99
Երևան	200,40	5,70
Արագածոտն	70,50	5,70
Արարատ	0,70	3,90
Արմավիր	40,10	6,10
Գեղարքունիք	6,90	2,20
Լոռի	1,30	2,00
Կոտայք	3,70	4,90
Շիրակ	0,00	8,60
Սյունիք	0,60	2,60
Վայոց ձոր	0,40	5,80
Տավուշ	1,00	0,80

ՀՀ տարածքում ՄԾ ամենաբարձր աստիճան ունեն երկրի մակերեսի 7%-ը, իսկ շատ ցածր աստիճան՝ 2,8%-ը: Համեմատական առումով ՄԾ աստիճանների մեջ ամենամեծ մակերեսը զբաղեցնում է ՄԾ բարձր աստիճանը՝ ՀՀ տարածքի 52,8%-ը: Ընդհանուր առմամբ ՀՀ տարածքում ՄԾ գերբարձր ցուցանիշներ ունի ՀՀ տարածքի 68,6%-ը: Այս ցուցանիշները թույլ են տալիս հաշվարկել ՀՀ տարածքի էկոլոգատնտեսական լարվածության բացարձակ և հարաբերական գործակիցները, որոնց արժեքները՝ $Q_p=2,51$, $Q_h=2,99$ են: Սակայն այս գործակիցները ՀՀ տարածքում, ըստ վարչական մարզերի ունեն տարբեր աստիճան, որոնց հաշվարկից ստացված գործակիցների ու ՀՀ մասշտաբով ստացված գործակիցներով էլ որոշվում է տվյալ տարածքի ՄԾ աստիճանի համեմատական որակական մակարդակը: Հանրապետության կտրվածքով գործակիցների արժեքները ցածր են, սակայն ըստ մարզերի տատանվում են մեծ միջակայքերում (աղյ. 2): Այդ առումով ծայրահեղ ծանր վիճակում է գտնվում մայրաքաղաք Երևանը, Արագածոտնի և Արմավիրի մարզերը: Նման լարվածության գլխավոր պատճառն այն է, որ այստեղ բնապահպանական տարածքներին հատկացված հողահանդակները չնչին մասնաբաժին են կազմում: Q_h -ն ավելի ամբողջական է ներկայացնում դիտարկվող տարածքների լարվածության աստիճանը, քանի որ այն ընդգրկում է ուսումնասիրվող ամբողջ տարածքը:

Նկ. 1: ՀՀ-ում ՄԾ տարածական պատկերն ըստ վարչատարածքային հիմնական միավորների լարվածություն՝ 1 – շատ ցածր; 2 – ցածր; 3 – միջին; 4 – բարձր; 5 – շատ բարձր; 6 – ամենաբարձր:

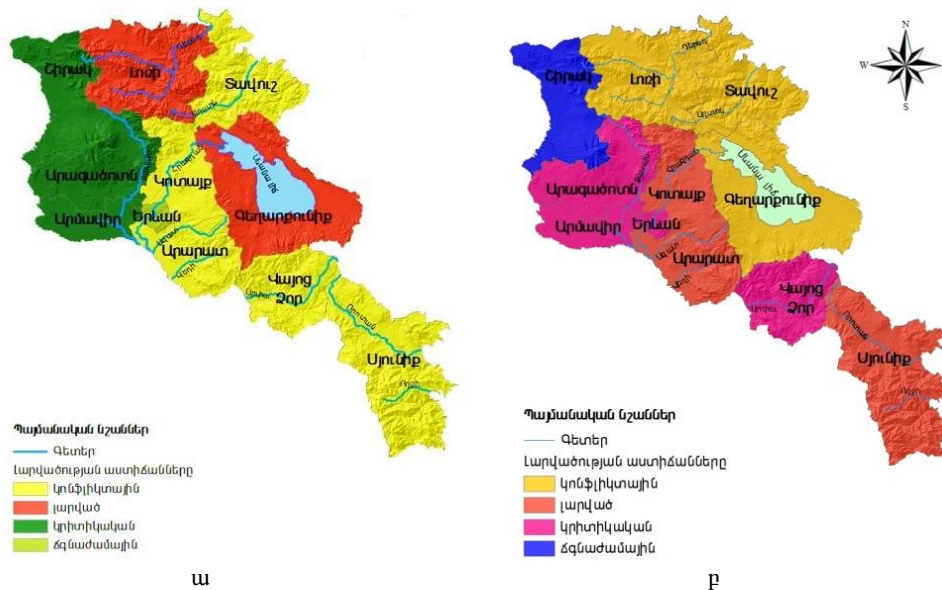
Այս գործակցի արժեքով նույնպես Երևանը, Արագածոտնը, Արմավիրը համարվում են ամենալարված մարզերը: Այս առումով համեմատաբար լավ վիճակում է գտնվում Տավուշը, որն ունի լարվածության նվազագույն արժեքը: Դա բացատրվում է մարզում առկա բնական համալիրների պահպանվածությամբ, հատկապես անտառների տեսակարար կշռի մեծությամբ և հատուկ պահպանվող տարածքների բոլոր կատեգորիաների առկայությամբ:

Կատարված հաշվարկի վրա կազմված գծապատկերը (նկ. 1) ցույց է տալիս յուրաքանչյուր մարզի ներսում ծանրաբեռնվածության աստիճանների հարաբերակցությունը, լարվածության ներքին պատկերը, նաև, որ էկոլոգատնտեսական անհավասակշիռ վիճակը բարձրագույնն է Երևանում:

Տարածքի էկոլոգատնտեսական հավասարակշռության հայեցակարգի մեթոդաբանությամբ կատարված վերլուծության արդյունքում կազմվել են ՀՀ տարածքի էկոլոգատնտեսական լարվածության քարտեզներն ըստ՝ բացարձակ և հարաբերական գործակիցների (նկ. 2):

ՀՀ տարածքի գեոէկոլոգիական իրավիճակի ցուցանիշներ և արժեքներ [6, 8, 9]

Մարզ	Ցուցանիշներ և բալեր				
	Օդային ավազանի աղտոտվածություն	Ջրային ավազանի (գետեր, լճեր) աղտոտվածություն	Հողերի խախտվածություն	Հողերի էրոզացվածություն	Ընդամենը բալ
Երևան	5	5	4	1	15
Արագածոտն	1	1	3	3	8
Արարատ	4	2	3	3	12
Արմավիր	2	3	5	2	12
Գեղարքունիք	2	4	3	3	12
Լոռի	5	5	3	4	17
Կոտայք	4	2	4	2	12
Շիրակ	2	1	5	3	11
Սյունիք	3	5	5	5	18
Վայոց ձոր	2	1	1	2	6
Տավուշ	3	2	3	3	11

Նկ. 2: Էկոլոգատնոտեսական լարվածության (ա) բացարձակ (բ) հարաբերական գործակցի տարածական պատկերը ՀՀ-ում:

Գեոէկոլոգիական իրավիճակը համալիր գնահատելու համար, աշխատանքի մեթոդաբանական մասում, կատարվել է նաև ՀՀ տարածքի օգտագործման երկրորդային հիմնական գեոէկոլոգիական հետևանքների վերլուծություն: Դրանք ներկայացվել են ըստ մարզերի՝ համեմատական բալերով: Յուրաքանչյուրին տրվել է 1–5 բալային արժեք/կշիռ (աղյ. 3): Ըստ վարչական միավորի՝ համեմատականորեն, հետևանքներից յուրաքանչյուրը ստացել է որոշակի բալ՝ կախված ընդհանուր պատկերի վրա այդ մարզում դրա արտահայտվածության աստիճանից: Գումարային բալի հիման վրա գնահատվել է մարզի գեո-

Նկ. 3: ՀՀ գեոէկոլոգիական իրավիճակի տարածական պատկերն ըստ երկրորդային հիմնական գեոէկոլոգիական հետևանքների:

էկոլոգիական իրավիճակն՝ ըստ տարածքի օգտագործման երկրորդային հետևանքների (նկ. 3): Ըստ գնահատման պարզվում է, որ համեմատական առումով ՀՀ-ում առանձնացվում են գեոէկոլոգիական իրավիճակի հետևյալ աստիճան ունեցող տարածքներ. ճգնաժամային՝ 18, կրիտիկական՝ 15, լարված՝ 12, կոնֆլիկտային՝ 11, պայմանական բարենպաստ՝ 7 բալ:

Այսպիսով՝ ՀՀ-ում տարածքի օգտագործման և դրա հետևանքով առաջացող գեոէկոլոգիական իրավիճակի տեսանկյունից երկիրը բաժանվում է նկ. 3-ում խմբավորված տարածքային միավորների, որոնց ամբողջությունն էլ ներկայացնում է ՀՀ տարածքի գեոէկոլոգիական իրավիճակի գնահատականի տարածական պատկերը:

Հետազոտության արդյունքների վերլուծություն: Աշխատանքում բացահայտվել է, որ ըստ ընտրված մեթոդաբանության, ՀՀ տարածքի գեոէկոլոգիական իրավիճակը (ըստ մարզերի) բաժանվում է հինգ խմբի (նկ. 3):

Ճգնաժամային տարածքներ (Սյունիք, Լոռի): Միասին կազմում են ՀՀ տարածքի 29%-ը: Այստեղ էկոլոգատնտեսական լարվածության հարաբերական և բացարձակ գործակիցները ցածր արժեքներ ունեն, պայմանավորված՝ դրանցում առկա բնապահպանական գոտիներով և բնական անտառային լանդշաֆտների համեմատաբար մեծ մակերեսով: Այս մարզերում ՄԾ տարածքի վրա համարվում է բարձր՝ ծանրաբեռնված տարածքները կազմում են միջինում մոտ 70%: Ճգնաժամային տարածքների երկու հատվածներում էլ նկատվում է օդային ավազանի աղտոտվածություն, սակայն Լոռիում այն գերազանցում է Սյունիքին, ինչը պայմանավորված է Լոռիում արդյունաբերական գործարանների առավել շատ արտանետումների հետ: Երկու մարզերի ջրային ավազաններն էլ, հատկապես գետերը համարվում են աղտոտված, պայմանավորված՝ մարզերում առկա արդյունաբերական (պղնձարդյունաբերություն) գործարանների գործունեությամբ: Այսպիսով աղտոտված են համարվում Սյունիքում՝ Ողջին և Որոտանը, Լոռիում՝ Դեբեդը: Այստեղ գետերը ենթարկվում են և՛ քիմիական, և՛ ֆիզիկական աղտոտման: Հողերի էրոզացվածության մեջ գերակշռում են 4-րդ, 5-րդ և 6-րդ մակարդակի էրոզացված տարածքները: Այստեղ հողերի խախտվածության հիմնական պատճառն է հանքարդյունաբերությունը և դրա հետևանքով առաջացած քափոնները, ընդ որում Սյունիքին բաժին է ընկնում դրանց ավելի քան 95%-ը: Այս տարածքների հիմնական առանձնահատկությունը այն է, որ, էկոլոգատնտեսական լարվածության ցածր գործակիցներ ունենալուն զուգահեռ, աչքի են ընկնում գեոէկոլոգիական իրավիճակի խիստ սրությամբ՝ պայմանավորված մարդածին գործունեության երկրորդային հետևանքներով:

Կրիտիկական տարածքներ (Երևան): Չբաղեցնում է ՀՀ տարածքի մոտ 1%-ը: Տարածքի 85,2%-ը համարվում է բարձր ծանրաբեռնված: Էկոլոգատնտեսական լարվածության հարաբերական գործակցով՝ 5,7, համարվում է կրիտիկական տարածք, իսկ բացարձակով՝ 200,4 ճգնաժամային: Բնորոշ է հատկապես օդային ավազանի աղտոտվածության բարձր մակարդակը: Դա պայմանավորված է Երևան քաղաքում գտնվող մթնոլորտն աղտոտող ձեռնարկությունների կենտրոնացվածությամբ: Միաժամանակ Երևանին է բաժին ընկնում նաև շարժական աղբյուրներից օդային ավազանի աղտոտման մոտ 80%-ը: Գետերը (Հրազդան, Գետիկ) աղտոտված են հիմնականում կենցաղային թափոններով: Հողերի էրոզացվածության մեջ գերակշռում են 4-րդ, 5-րդ մակարդակի էրոզացվածության աստիճանները: Հողերի խախտման պատճառ են հիմնականում՝ կառուցապատումը և քաղաքաշինական այլ գործունեությունները: Ծանրաբեռնվածության այս պատկերը և գեոէկոլոգիական իրավիճակի բարձր լարվածությունը հիմնականում պայմանավորված են տարածքի յուրացվածության վաղեմությամբ, որին գումարվում են նաև բնակլիմայական ոչ բարենպաստ պայմանները՝ հատկապես ցամաքային կլիման, կիսանապատային և չոր տափաստանային լանդշաֆտների գերակշռությունը:

Լարված տարածքներ (Արմավիր, Արարատ, Կոտայք, Գեղարքունիք): Այս գոտին միասնական է, գտնվում է երկրի կենտրոնական հատվածում, զբաղեցնում է ընդհանուր տարածքի 33%-ը: Այստեղ Q_7 -ն տատանվում է 2,2-ից 6,1-ի սահմաններում, իսկ Q_7 -ն՝ 0,7-ից 40,1-ի սահմաններում: Արժեքների մասն տարբերությունները, հատկապես բացարձակ գործակցի, պայմանավորված է բնապահպանական գոտիների հատկացված տարածքների փոքրությամբ: Այս գոտում համեմատական առումով աղտոտված մթնոլորտային ավազան ունեն Արարատը և Կոտայքը, ինչը բացատրվում է այդտեղ գտնվող ցեմենտի գործարանների առկայությամբ: Ջրային ավազանի վատ գեոէկոլոգիական իրավիճակով գոտում առանձնանում է Գեղարքունիքի մարզը:

Հողերի էրոզացվածության տեսանկյունից գոտու բոլոր մարզերում էլ գերակշռում են 1-ին, 5-րդ և 6-րդ մակարդակի էրոզացվածության աստիճանները: Հողերի դեգրադացման գլխավոր պատճառներից է երկրորդային աղակալումը (Արմավիր, Արարատ): Այստեղ նույնպես ՄԾ-ն հիմնականում պայմանավորված է գյուղատնտեսական հողահանդակների օգտագործման վաղեմությամբ (հատկապես Արարատում և Արմավիրում):

Կոնֆլիկտային տարածքներ (Շիրակ, Տավուշ): Տարածքը բաժանված է երկու հատվածի՝ ՀՀ հյուսիսարևմտյան և հյուսիսարևելյան մասերում, համընկնում է Շիրակի և Տավուշի մարզերին, զբաղեցնելով ՀՀ տարածքի 19%-ը: Էկոլոգատնտեսական լարվածության Q_7 -ն և Q_7 -ն Շիրակում կրիտիկական են և ճգնաժամային, իսկ Տավուշում՝ կոնֆլիկտային: Դա պայմանավորված է Շիրակում բնապահպանական՝ արգելոցային և արգելավայրային տարածքների փոքր մակերեսով, իսկ Տավուշում ոչ միայն դրանց առկայությամբ այլ նաև ազգային պարկի և անտառային լանդշաֆտների գերակշռությամբ: Օդային և ջրային ավազանների աղտոտվածության ցուցանիշներով ՀՀ մյուս մարզերի շարքում այս մարզերը գրավում են միջին կամ ցածր դիրքեր, որը բացատրվում է այդ ավազաններն աղտոտող ձեռնարկությունների գրեթե լիովին բացակայությամբ: Բայց արդեն հողերի խախտվածությամբ և էրոզացվածությամբ գրավում են միջին և բարձր դիրքեր: Այստեղ հողերի էրոզացվածության տեսանկյունից գերակշռում են 1-ին, 4-րդ, 5-րդ և 6-րդ մակարդակի էրոզացվածության աստիճանները:

Պայմանական բարենպաստ տարածքներ (Արագածոտն, Վայոց ձոր): Միասին զբաղեցնում են ՀՀ տարածքի 18%-ը: Q_p -ն և Q_n -ն Արագածոտնի համար համարվում են կրիտիկական, իսկ Վայոց ձորի համար՝ կոնֆլիկտային և կրիտիկական: Դա նույնպես բացատրվում է բնապահպանական գոտիներին քիչ տարածքներ հատկացնելով: Օդային և ջրային ավազանների աղտոտվածության առումով այս մարզերը գրավում են ցածր դիրքեր, այսինքն՝ այդ ավազանները համարվում են համեմատաբար մաքուր, որը բացատրվում է տնտեսության նյութական ոլորտներից մեկի՝ արդյունաբերության համապատասխան ճյուղերի զարգացվածության ցածր մակարդակով: Հողերի խախտվածությամբ և էրոզացվածությամբ մյուս մարզերի շարքում այս մարզերը նույնպես “համեստ” դիրքեր են գրավում: Հողերի էրոզացվածության տեսանկյունից գերակշռում են 4-րդ, 5-րդ մակարդակի էրոզացվածության աստիճանները: Այս գոտու համար հարկ է ընդգծել, որ Վայոց ձորում Անուշարի շահագործման գեոէկոլոգիական ռիսկերի հետ կապված, կարող է ապագայում տեղի ունենալ գեոէկոլոգիական իրավիճակի խմբի փոփոխություն՝ դեպի կրիտիկական խումբ:

Եզրակացություն: ՀՀ տարածքի գեոէկոլոգիական իրավիճակի համեմատաաշխարհագրական վերլուծությունը և գնահատականը ցույց են տալիս, որ ՀՀ-ում ըստ վարչական հիմնական տարածական միավորների գեոէկոլոգիական իրավիճակը ենթարկվում է փոփոխությունների: ՄԾ առաջնային տեսակների առումով գերծանրաբեռնված տարածքները (Արագածոտն, Արմավիր, Կոտայք, Շիրակ, Վայոց ձոր) գեոէկոլոգիական իրավիճակի տեսանկյունից համեմատաբար առավել բարենպաստ դիրքերում են գտնվում, իսկ այդ ցուցանիշներով բարենպաստ դիրք գրավող մարզերի (Լոռի, Սյունիք) դեպքում դիտվում է հակառակը: Դա բացատրվում է մարդածին փոփոխության ենթարկված տարածքների տեսակարար կշիռների մեծությամբ և տարածքների նպատակային օգտագործման երկրորդային հետևանքների սրության աստիճանով: Ընդհանուր առմամբ էկոլոգատնտեսական լարվածության գործակիցների վերլուծությամբ և գնահատմամբ ցույց է տրված ՀՀ տարածքի անհավասարակշիռ գեոէկոլոգիական իրադրությունը (ՀՀ տարածքի շուրջ 3/4-ը համարվում է բարձր ծանրաբեռնված): ՀՀ տարածքում մարդածին բարձր ծանրաբեռնվածությունը նվազեցնելու համար անհրաժեշտ է վերանայել ՀՀ հողօգտագործման տեսակների կատարած գործառույթները և զբաղեցրած մակերեսները: Այս տեսանկյունից որպես ռեզիոնալ կայուն էկոլոգիական քաղաքականության առաջնահերթություն է համարվում բնապահպանական և արդյունաբերական նպատակներով օգտագործվող տարածքների հարաբերակցության վերանայումը և յուրաքանչյուր տարածքի համար օպտիմալ համամասնության որոշումը:

Ստացվել է՝ 08.09.2017

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1. **Кочуров Б.И.** Геоэкологическое картографирование. М.: Академия, 2009, 218 с.
2. **Алексаиян Г.П.** Территориальный синергетический эффект как основа геоэкологического районирования. Материалы XX международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. М.: МГУ им. М. Ломоносова, 2013.
(http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2013/2102/41710_9c93.pdf)

3. **Ալեքսանյան Գ. Փ.** Հողօգտագործման տարածական ցուցանիշները որպես երկրահամակարգի գեոէկոլոգիական գնահատման և շրջանացման հենք: “Երկրաբանության, աշխարհագրության և էկոլոգիայի արդի հիմնախնդիրները” դոցենտ Է. Խ. Խարազյանի ծննդյան 70-ամյակին նվիրված գիտաժողովի հոդվածների ժողովածու: Եր., 2012, էջ 160–174:
4. **Кочуров Б.И.** Геоэкология: экодиагностика и эколого-хозяйственный баланс территорий. Смоленск: СолГУ, 1999, 154 с.
5. **Ալեքսանյան Գ. Փ.** Հայաստանի Հանրապետության տարածքի բնօգտագործման գեոէկոլոգիական առանձնահատկությունները և հետևանքները (աշխարհագրական ասպեկտ): Աշխարհագրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսություն: Եր., 2013, 143 էջ:
6. ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության կայք
www.armstat.am
7. ՀՀ Կադաստրի պետական կոմիտեի կայք
www.cadastre.am
8. ՀՀ ԲՊՆ Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիթորինգի կենտրոնի կայք
www.armmonitoring.am
9. Հայաստանի ազգային ատլաս: Գեոդեզիայի և քարտեզագրության կենտրոն ՊՈԱԿ: Եր., 2007, 232 էջ:

Г. П. АЛЕКСАНИЯН

ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ ТЕРРИТОРИИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Резюме

В статье с географической точки зрения представлена, проанализирована, интерпретирована и оценена геоэкологическая ситуация, вызванная природопользованием территории Республики Армения, на основе методологии территориального синергетического эффекта и концепции эколого-экономического баланса территории. Также приводятся причинно-следственные связи геоэкологической ситуации и дается ее территориальная картина.

G. P. ALEKSANYAN

GEOGRAPHICAL ASSESSMENT OF GEO-ECOLOGICAL SITUATION OF THE TERRITORY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Summary

In the article, the geo-ecological situation caused by the use of nature of the territory of the Republic of Armenia is presented, analyzed, interpreted and evaluated from a geographical point of view, based on the methodological framework of territorial synergistic effect and the concept of ecological-economic balance of the territory. The cause-and-effect relationships of the geo-ecological situation and its territorial picture are also presented.